

POČETNO STALEŠKO I STRUČNO UDRUŽIVANJE UČITELJA NA PROSTORU SLAVONIJE U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Ivan LENARD

Osnovna škola Ladimirevci, Đuke Maričića – Munje 21, Ladimirevci, Hrvatska
ivan.lenard@skole.hr

Mirko LUKAŠ

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Borongajska cesta 83 d, Zagreb, Hrvatska
mlukas@fhs.hr

Sažetak

Na povijesnim prostorima Slavonije dolazi do značajnih promjena u području školstva tijekom druge polovine devetnaestog stoljeća. Školske zakonske odredbe toga razdoblja propisuju održavanje učiteljskih susreta najmanje jednom godišnje na razini županije kojima predsjedava županijski školski nadzornik. Uz zakonsku obvezu i na inicijativu pojedinaca hrvatski učitelji se počinju sami okupljati i udruživati. Stoga se mogu prepoznati staleške i strukovne udruge učitelja na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini.

Organiziranjem skupština dolazi do zamjetnog poboljšanja stručnog usavršavanja i započinje se s raspravama o staleškom položaju i ugledu te mogućnostima unapređivanja učiteljske profesije. Raspravlja se o raznim temama iz područja pedagogije i metodika nastave kao i općenitom podizanju ugleda učiteljskog poziva u društvu, razini njihovog obrazovanja kao i odgoja i obrazovanja svekolikog hrvatskog puka.

Ovim radom promatraju se aktivnosti pučkih učitelja tijekom navedenog povijesnog razdoblja u Virovitičkoj, Požeškoj i Srijemskoj županiji. Tijekom druge polovice 19. stoljeća navedene su županije bile teritorijalno ustrojene i podijeljene na podžupanije te na manje oblasti i kotareve. Primjenom hermeneutičkog diskursa u metodološkom pristupu radom se istražuje i analizira staleško i stručno udruživanje i djelovanje pučkih učitelja s navedenih prostora Slavonije. Analizom sadržaja dostupne pedagoške literature sintetiziraju se i interpretiraju spoznaje o sadržajima njihove pedagoške prakse, teritorijalnoj organiziranosti i staleškom udruživanju.

Kao korpus istraživačke građe korišteni su pronađeni sadržaji objavljenih skupštinskih izvještaja u časopisu Napredak u razdoblju od 1875. do 1885. godine. Analizom sadržaja navedene pedagoške periodike pronalaze se Izvješća za sedam skupština Virovitičke županije održanih u Đakovu, Osijeku, Virovitici, Slatini i Voćinu, šest Izvješća skupština

Požeške županije održanih u Požegi, Pakracu i Daruvaru te Izvješća za dvije skupštine Srijemske županije održanih u Vukovaru.

Dobiveni pokazatelji omogućuju bolje razumijevanje početnog staleškog i stručnog okupljanja učitelja Slavonije, njihovog društvenog i materijalnog statusa u promatranom povijesnom razdoblju i pružaju temelje za oblikovanje suvremenih obrazovnih politika, školstva, prava učitelja i pedagoške prakse. Analizirane teme i rasprave učiteljskih skupština ukazuju na intenzivno i stručno djelovanje slavonskih pučkih učitelja na razvoj pučke škole, boljem obrazovanju učenika i općenito puka te djelovanje na individualnom i profesionalnom usavršavanju, a time i podizanju obrazovne svijesti cijeloga slavonskog prostora.

Ključne riječi: ogledna predavanja, organiziranost učitelja, Slavonija, skupštine, učiteljski stalež

Ključna poruka rada: Rad se bavi proučavanjem početnih staleških udruživanja pučkih učitelja s prostora Slavonije u drugoj polovici 19. stoljeća.

1. Kontekst razvoja i vrijednosti učiteljskih skupština druge polovice 19. stoljeća

Prvotne godine druge polovice 19. stoljeća odišu centralizacijom i germanizacijom koji predstavljaju svojevrsan oblik zatiranja hrvatskog jezika i kulture. U promatranom razdoblju prostor Hrvatske prolazi niz političkih i upravno-teritorijalnih promjena koje rezultiraju sa šest upravnih reorganizacija (Vrbošić, 1992: 60-61; Dubravica, 2001: 167) koje su odgovor na Hrvatsko-ugarsku nagodbu kojom je Hrvatska dobila samostalnost u području uprave. Promjene u upravnoj organizaciji su postale trajnije kada ban Ivan Mažuranić 1874. godine donosi novi ustroj od osam županija i dvadeset podžupanija (Pavličević, 1996: 89) koji ostaje na snazi do kraja 19. stoljeća (Dubravica, 2001: 170-171).

Pučko školstvo u Hrvatskoj je preciznije regulirano od 14. svibnja 1869. godine kada je donijet Zakon kojim su se precizno dogovorila glavna načela nastave u pučkim školama. Spomenutim Zakonom se propisuje i obveza učitelja da se stručno usavršavaju. Točnije, Glavom IV. je propisano sljedeće: „§43. *Pedagogično i znanstveno usavršavanje učitelja ima se promicati školskim časopisima, učiteljskim knjižicama, periodičnim konferencijama i tečajevima za usavršavanje.* § 44. *U svakom se školskom kotaru ima osnovati učiteljska knjižnica. Upravljanje te knjižnice daje se jednom povjereništvu, koje izabire kotarska učiteljska konferencija*“ (Horbec, Matasović i Švoger, 2017: 326). Na razini kotarske oblasti morala se najmanje jednom u godini organizirati učiteljska skupština koju je vodio izabrani županijski školski nadzornik. Zemaljske (državne) učiteljske skupštine su

se morale organizirati svake treće godine, a na prostoru tadašnje Dalmacije svake šeste godine (Horbec, Matasović i Švoger, 2017: 313-314). Hrvatsko-ugarskom nagodbom je Hrvatska uz samostalnost u upravo-teritorijalnom ustrojstvu dobila i autonomiju na području školstva čime je započeo i ubrzani rad u osmišljavanju i donošenju školskoga zakona. Nakon ustrajne borbe hrvatskih učitelja je Zemaljski sabor 1874. godine donio Prvi školski zakon¹ kojim je osnovno školstvo postalo obvezno i našim prostorima (Franković, 1958).

Prvi školski zakon Glavom 5. je propisao obavezu stručnog usavršavanja učitelja pomoću institucije učiteljskih skupština. Sudjelovanje učitelja na skupštinama bilo je obvezno jer se na njihovim sastancima raspravljalo o važnim obrazovnim i materijalnim pitanjima i potrebama tadašnje škole. Zakon iz 1874. godine dodatno je propisao da se za potrebe odlazaka na skupštine omogući učiteljima pravo na korištenje materijalne pomoći općinskih vlasti s područja na kojima učitelji djeluju. „Glava peta....§ 96. U području svakog kotarskog suda mora se najmanje jedan put na godinu pod predsjedom županijsko-školskoga nadzornika držati učiteljski sastanak. § 97. Svi su učitelji javnih pučkih školah dotičnoga kotarskoga suda i u obsegu istoga nalazećih se možda preparandijah dužni doći na učiteljski sastanak, a učiteljem privatnih pučkih škola prosto je doći na taj sastanak. Učiteljem javnih pučkih školah, polazećim na učiteljski sastanak, dužne su dotične školske obćine dati u tu svrhu potrebitu pripomoć. § 98. Zemaljska vlada može, kada za potrebno obnadje, sazvati sastanak učitelja iz sve zemlje“ (Horbec, Matasović i Švoger, 2017: 370-371).

U Drugom školskom zakonu s hrvatskih prostora iz 1888. godine (često nazivanom i objedinjeni zakon) ili točnije *Zakon ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji od 31. listopada 1888. godine*, pronalazimo identične definicije zakonskih regulativa vezanih uz obvezu usavršavanja učitelja (Lukaš, 2020: 90).

Počeci druge polovice 19. stoljeća su osim rada na donošenju školskoga zakona obilježeni i radom na staleškom i stručnom osnaživanju pučkih učitelja i podizanju njihova profesionalnog i društveno-materijalnog statusa. Stoga je osnivanje *Učiteljske zadruge* 1865. godine bio značajan događaj koji je na javnoj sceni problematizirao staleška promišljanja udruženih učitelja. Idejni začetnik ove udruge je bio učitelj rodом iz Velike Kopanice, Ivan Filipović, znan i po epitetu „otac hrvatskih učitelja“ (Franković, 1958: 128).

U Petrinji je tijekom kolovoza 1874. godine održana Druga opća hrvatska učiteljska skupština koja je za središnju temu odabrala udruživanje i usavršavanje pučkih učitelja (Franković, 1958). U zaključcima održane skupštine vidljiva su zalaganja učiteljskog društva za njegovim nižim teritorijalnim ustrojem, kao što su županijska ili kotarska razina, kako bi se konkretnije ostvarivala uloga okupljanja učitelja i briga oko njihova usavršavanja na teorijskom i praktičnom planu (Munjiza i Peko, 2005).

¹ „Zakon ob ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“ donesen je 1874. godine. Ovim Prvim školskim zakonom jasno je razgraničena nadležnost crkve i države na području pučkog školstva i znatno je poboljšao socijalni status hrvatskih učitelja koji dobivaju položaj državnih službenika, čime im se osigurava mjesečna/godišnja plaća, kao i mirovina nakon 30 godina rada (Munjiza, 2009: 42-43).

U drugoj polovici 19. stoljeća učitelji su ujedinjeni u svojim nastojanjima da što je moguće više promiču vrijednosti obrazovanja i učenja. Upravo su im učiteljske skupštine na kotarskoj i državnoj razini u tome imale pomoći. „*Takovi sastanci pribavljaju našem stališu ugled i štovanje. Oni podavaju priliku razštrkanim i po čitavoj zemlji djelujućim učiteljem, da se mogu sastati; podaju im sgodu, da se upoznadu i nauče cijeniti. One pobuđuju učitelje na rad, podavajuć im ujedno srčanost za borbu svoga stališa...*“ (Kobali, 1876: 259-260).

Pučki učitelji su vrlo brzo uvidjeli važnost kontinuirane obuke i aktivnosti u skladu s tadašnjim didaktičkim i pedagoškim idejama, a koje su im prvotno pružale organizirane učiteljske skupštine na razini kotara, podžupanija ili županija. Početkom druge polovice 19. stoljeća i prije donošenja zakonskih regulativa u području školstva, održavale su se određene forme učiteljskih sastanka radi prenošenja iskustva starijih na mlađe učitelje. Na tim su sastancima najiskusniji (stariji) učitelji držali praktična predavanja o kojima bi krajem godine arhiđakon podnio izvještaj duhovnom stolu. „*U bivšem dijeli građanske Hrvatske zavedene su učiteljske skupštine uslijed ministerijalnoga odpisa od 14. veljače 1857. br 97/7, te su se održavale jedanput na godinu u svakom školskom kotaru kamo su imali dolaziti svi područni učitelji. Takovoj skupštini predsjedao je vice-arhiđakon kao kotarski školski nadzornik. Na skupštini su imali najprije bolji i izkusniji učitelji držati praktična predavanja s djecom, da ostali učitelji vide, kako se ima obučavati, kako se ima koji predmet tumačiti, ... te kako se imaju u djeci buditi razna čuvstva, oplemenjivati srce i misli i jezik njegovati. Nakon toga slijedile su pismene izradjene teme, koje su bili ili od viših oblasti zadane ili ih je koji učitelj sam doneo. Koncem školske godine podnosio je vice-arhiđakon duhovnome stolu izvješće, u kom je imao kazati: a) dan i mjesto, gdje je skupština održavana, b) broj bivših prisutnih svjetskih i duhovnih učitelja, c) koja su predavanja držana i koji sve predmeti, te kojim uspjehom, d) razne pripomene*“ (M.V., 1888: 258).

Bitni argumenti zbog kojih su učiteljske skupštine druge polovice 19. stoljeća vrijedne nalaze se i u tome što su se njima davale prilike svim pučkim učiteljima za kontinuirani profesionalni razvoj jer su se na njima argumentirano donosili zaključci koji su unaprjeđivali nastavni rad i profesionalni ugled učitelja. Na skupštinama su učitelji mogli raspravljati o temama koje su bitne za poboljšanje obrazovanja i metodike rada s učenicima. One su bile mjesto razmjene iskustava i prostor putem kojeg su učitelji djelovali na općenitom poboljšanju pismenosti naroda. „*Učiteljske su skupštine mnogo dopriniele i k naobrazbi; to je obće poznato i priznato. Vlade i zakonodavci obaziru se na njihove zaključke, razprave i mnijenja. One su potknule učiteljstvo, da su poosnovana tolika učiteljska, literarna, pedagogijska i pjevača učiteljska društva, tolike čitaonice, tolika okružna i zemaljska društva itd...*“ (Kobali, 1876: 260).

Dodatna vrijednost učiteljskih skupština pronalazi se i u vođenju zapisnika, a kasnije i njihovom objavljivanju koja su tako postajala javno dostupna svim učiteljima. Na takav se način učiteljima koji su bili spriječeni sudjelovati na skupštini pružala informacija o temama i zaključcima koji su bili doneseni. „*...Izvješća ta svakomu su učitelju neka vrst poučno-zabavne lecture; koliki pakto iz tih upravo izvješća mnogo i mnogo toga nauče,*

dočim opet takovo čitanje mnogoga potakne, da se zamisli u koj predmet svoje struke, o kojemu zatim nastoji, da se i u skupštinski rad prenese“ (Vrbanić, 1881: 137). Općeniti model djelovanja u radu učiteljskih skupština bio je takav da su službene vlasti zadavale teme o kojima se na susretu izlagalo i raspravljalo. Zatim su se donosili konačni zaključci koji su se slali zemaljskoj vladi na razmatranje. Čest slučaj je bio da svi zaključci nisu nailazili na plodno tlo kod vladajućih, što je svojevrsni pokazatelj koliko je tadašnji režim nastojao čvrsto provoditi svoju obrazovnu politiku i upravljati školstvom. Takav oblik je dodatno pojačavao želju i snagu da hrvatsko učiteljstvo izgradi svoj prepoznatljivi identitet među ostalim staležom. „*da imade učiteljstvo iz svojih podžupanijskih sastanaka podnašati višim oblastim predloge, koji smjeraju na pomak našega školstva, što se u istinu i čini, a tim se samo učiteljstvo budi i budnim uzdržaje, da radi skladno s narodom i njegovom vladom oko obće prosvjete“* (Klobučar, 1877: 435).

2. Metodološki okvir istraživanja

Predmet istraživanja

Rad je temeljen na hermeneutičkom znanstvenom pristupu koji je usmjeren na analizu sadržaja objavljenih izvještaja u časopisu *Napredak* održanih županijskih učiteljskih skupština u drugoj polovici 19. stoljeća za tadašnje prostore Slavonije.

Cilj rada

Cilj rada je utvrditi i rekonstruirati oblike početnog staleškog i stručnog udruživanja i djelovanje učitelja na povijesnom prostoru Slavonije u razdoblju druge polovice 19. stoljeća.

Istraživački zadaci

Prema cilju istraživanja konstruirani su sljedeći istraživački zadaci:

- ▶ analizom sadržaja dostupnih izvještaja održanih učiteljskih skupština na području triju slavonskih županija u drugoj polovici 19. stoljeća sintetizirati spoznaje o vremenu i obliku realizacije te sudionicima skupština;
- ▶ analizom sadržaja rekonstruirati i prikazati zastupljena pitanja, rasprave i odluke unutar održanih učiteljskih skupština Virovitičke, Požeške i Srijemske županije u drugoj polovici 19. stoljeća.

Istraživačka pitanja:

- ▶ Gdje i kada se organiziraju učiteljske skupštine u Virovitičkoj, Požeškoj i Srijemskoj županiji u drugoj polovici 19. stoljeća?
- ▶ Koji učitelji i kojim modelom participiraju u radu županijskih učiteljskih skupština?
- ▶ O kojim pitanjima se raspravljalo na pojedinim analiziranim skupštinama?
- ▶ Koje rezolucije su donošene na analiziranim županijskim učiteljskim skupštinama?
- ▶ Koje su najčešće teme praktičnih predavanja održanih prigodom županijskih učiteljskih skupština?

Uzorak

Kao korpus istraživačke građe se uzimaju sva godišta časopisa *Napredak* tiskana u drugoj polovici 19. stoljeća, a kao uzorak istraživanja korišteni su dostupni i pronađeni izvještaji održanih županijskih skupština Virovitičke, Požeške i Srijemske županije objavljeni u pojedinim brojevima navedene pedagoške periodike. Za jedinicu analize je postavljen pronađeni izvještaj unutar časopisa, a kodiranje je učinjeno prema postavljenim istraživačkim zadacima i pitanjima pomoću kojih se rekonstruiraju, ilustriraju i sintetiziraju sadržaji rada.

3. Interpretacija analize sadržaja pedagoške periodike

Uzorak od tri županije: Virovitičke, Srijemske i Požeške uzima se za analizu i promatranje kao reprezentativan dio Slavonije tijekom druge polovice 19. stoljeća. Istraživanje u ovom radu se temelji na analizi pisanih Izvješća s održanih učiteljskih skupština objavljenih u časopisu *Napredak*. U ovoj se pedagoškoj periodici identificira 15 izvješća za skupštine koje su održane u vremenskom rasponu od 10 godina od 1875. do 1885. godine. Od toga je sedam skupština održano na području Virovitičke županije, šest skupština na prostoru Požeške županije i dvije skupštine na prostoru Srijemske županije. Dostupna izvješća pronađenih skupština pokazuju da su na svim skupštinama predsjedavali tadašnji županijski školski nadzornici. U Virovitičkoj županiji je u promatranom vremenskom razdoblju županijski školski nadzornik bio Stjepan Grotić², u požeškoj županiji je nadzornik bio Đuro Balog³, a u Srijemskoj županiji Dimitrije Vurdelja⁴.

² Stjepan Grotić rođen 16. kolovoza 1843. u Goli, a umro 13. travnja 1909. godine u Varaždinu. U Bjelovaru je završio nižu realku i dvogodišnji učiteljski tečaj. Nakon položenog ispita za više pučke škole, 14. kolovoza biva namješten za županijskog školskog nadzornika u Osijeku (Cuvaj, 1911: 12).

³ Đuro Balog se rodio 6. kolovoza 1847. u Požegi gdje je i umro 11. srpnja 1900. godine. U Požegi je završio pučku školu i gimnaziju, a preparandiju je 1866. godine završio u Đakovu. Godine 1875. godine biva imenovan za županijskog školskog nadzornika sa sjedištem u Požegi (Cuvaj, 1911: 12-13).

⁴ Dimitrije Vurdelja se rodio u Mogoriću Ličko-krbavskoj županiji 1838. godine, a umro 28. rujna 1890. u Osijeku. Prvim učiteljem na građanskoj školi u Petrovaradinu postaje 1871. godine, a 1873. godine imenovan je i ravnateljem. Županijskim školskim nadzornikom u Vukovaru postaje 1875. godine (Cuvaj, 1911: 12-13).

Promatrana izvješća ukazuju na običaj da se na početku skupštine uvijek bira podpredsjednik i jedan ili dva bilježnika. U određenim Izvješćima pronalazimo i ulogu redatelja koji odgovaraju današnjoj ulozi moderatora. Skupštinama su znali nazočiti i tadašnji uglednici poput župana, gradonačelnika, biskupa ili svećenika. Uvidom u izvješća je vidljivo kako su skupštine podžupanije Đakovačke posjetili podžupan Martin Ožegović i biskup Josip Juraj Strossmayer (Kindlein i Ulses, 1878: 145), a skupštine podžupanije osječke veliki župan Kršnjavi i gradonačelnik Živanović te dva ugledna gosta Stjepan Basariček i Franjo Hochman (Blagojević, 1881: 508). Na kraju skupštine su iz redova učitelja birana dva predstavnika u slučaju potrebe odlaska i predstavljanja skupštinara na zemaljskoj učiteljskoj skupštini. Na kraju svake skupštine su birani novi članovi odbora koji su imali zadaću pripremati dnevni red za sljedeću skupštinu.⁵

Analizom sadržaja Izvješća spoznaje se kako su sve skupštine imale istovjetan kodeks za održavanje susreta. Prvog i drugoga dana skupštine raspravljalo se o pitanjima prema utvrđenom dnevnom redu i povremeno o praktičnim predavanjima. Treći dan skupštine je većinom bio namijenjen za raspravu oko učiteljskih pitanja i problema s kojima se oni susreću u praksi, ali su često znale prevladavati i teme iz okvira društvenog i profesionalnog ugleda i statusa učitelja. Sadržaji Izvješća sugeriraju da je na skupštini preporučeno pitanje uvijek izlagao jedan učitelj koji je unaprijed znao temu i za nju se metodički i didaktički pripremio. Na kraju predavanja bi izlagač pripremio i prijedloge rezolucija vezanih za temu. Poslije tumačenja bi se raspravljalo o prijedlozima koje je izvjestitelj iznio. Prijedlozi su mogli biti prihvaćani, odbijeni ili dopunjavani drugim prijedlozima iz debata učitelja. Usuglašeni prijedlozi su se oblikovali i slali Zemaljskoj vladi za Hrvatsku i Slavoniju na uvid i daljnje postupanje. Trećega dana skupštine, okupljeni učitelji su iznosili svoje primjedbe ili zahtjeve koji su bili oblikovani u prijedloge. Većinom su se prijedlozi odnosili na školske, materijalne ili socijalne potrebe učitelja.

U narednim odlomcima interpretiraju se i ilustriraju sadržaji Izvješća analiziranih učiteljskih skupština prema županijama iz odabranog uzorka.

3.1. Virovitička županija

Analizom sadržaj pedagoške periodike, točnije časopisa Napredak, identificirano je održavanje ukupno sedam učiteljskih skupština Virovitičke županije. Identificirane učiteljske skupštine održale su se u razdoblju od 1877. do 1884. godine (Tablica 1.). Od navedenoga broja, dvije su se održale u Đakovu (1877. i 1880.), dvije u Osijeku (1880. i 1884.) i po jedna u Slatini (1882.), Virovitici (1882.) i Voćinu (1880.). Svim navedenim skupštinama je predsjedavao županijski školski nadzornik Stjepan Grotić. Sadržajnom analizom dostupnih tekstova utvrđeno je da su učitelji raspravljali o ukupno dvadeset četiri pitanja. Obzirom na brojnost pitanja o kojima su onovremeni učitelji raspravljali i

⁵ Ova forma održavanja skupština te biranja predsjednika, podpredsjednika, zapisničara te članova županijskog odbora za sudjelovanje na zemaljskoj učiteljskoj skupštini (pandan Državnog skupa u današnje vrijeme) je bila ujednačena na državnoj razini, a čemu svjedoči i provedeno istraživanje na području Križevačke županije u drugoj polovici 19. stoljeća (Lenard i Lukaš, 2022: 120).

donosili rezolucije, ovdje je moguće osvrnuti se samo na najistaknutija⁶ pitanja za pojedinu održanu skupštinu.

Za prvu skupštinu Virovitičke županije, održanu u Đakovu od 26. do 28. rujna 1877. godine izdvaja se tematsko pitanje: „Koje grane gospodarstvene zaslužuju osobitu pažnju u ovih krajevih, i kako bi pučka škola iste u narodu najuspješnije i najkorisnije unapređivati mogla?“ Ovo pitanje je pripremio i o njemu izvijestio učitelj Ivan Jergović. Nakon dužeg izlaganja i kraće rasprave, skupštinari su usvojili sljedeće rezolucije o ovom pitanju: „1.) *Tlo podžupanije djakovačke stranom je bregovito, stranom ravno i nizko, s toga prikladno za svaku vrst gospodarstvene struke izim svilarstva.* 2.) *U školskoj knjižnici ne smiju manjkati knjige i časopisi u gospodarstvo zasijecajući, kojimi bi se i učitelj i puk koristiti mogao.* 3.) *U tom će obziru najviše koristiti popularna predavanja za odrasle.* 4.) *Pri svakom poslovanju u vrtu mora občinsko poglavarstvo učitelju ići na ruku. Da vis. kr. zemaljska vlada nagrade podijeli onim učiteljem, koji se ma u kojoj gospodarstvenoj struci osobito odlikuju.* 5.) *Da pučka škola svojoj zadaći u gospodarstvenoj struci zadovoljiti uzmogne, imala bi se po mogućnosti u svakom ili bar u povećih uskoljenih mjestih urediti mala uzorna gospodarstva po okolnosti mjesta iz onih gospodarstvenih grana, koje ondje najbolje uspijevaju, a pučka škola, dotično učitelj, imao bi upravljati tim gospodarstvom.* 6.) *U to ime imala bi se naukovna osnova za pučke škole tako preinačiti, da se gospodarstvu više vremena u pučkoj školi posveti.* 7. *Neka se naredbom odredi, da svaka škola mora imati svoga poslužnika, koj bi učitelja u obavljanju posala oko školskoga gospodarstva podupirao i ine školske poslove obavljao*“ (Kindlein i Ulses, 1878: 144-145).

⁶ Ovdje se pod pojmom najistaknutija podrazumijeva pitanje i tema o kojoj je nakon skupštine nešto više pisano u pronađenim Izvještajima ili o kojima se tijekom skupštine najviše vodila rasprava ili debata.

Tablica 1. Glavna pitanja za raspravu na učiteljskim skupštinama Virovitičke županije

Godina održavanja	Mjesto održavanja	Pitanja za raspravu upućena od Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu	Izvjestitelj
26. - 28. rujna, 1877. godine	Đakovo	Koje grane gospodarstvene zaslužuju osobitu pažnju u ovih krajevih, i kako bi pučka škola iste u narodu najuspješnije i najkorisnije unapređivati mogla?	Učitelj Ivan Jergović
		Kako će se postići skladno sudjelovanje škole sa domom školske mladeži?	Mato Ašperger, učitelj u Đakovu
		Kako će moći učitelj pri svakom obučavanju probuditi nabožni i čudoredni duh u mladeži?	Srećko Vuljak, učitelj u Đakovu
		Koja je svrha zornoj obuci u pučkoj školi, i kako bi se ista, da toj svrsi zadovolji, postepeno po svih razredih njegovati imala?	L. Vrbanić, učitelj u Orahovici
3. - 5. kolovoza, 1880. godine	Voćin	Naredba ob opetovnoj obuci	Učitelj Tošo Novković
		Mjestni školski odbori glavnom su polugom novoga školskoga zakona, stoga bi veoma nužno bilo, da ju narod bolje oblubi; nu jer je učitelj takodjer član te skupine, koje su mu dužnosti u tom smjeru, može li tu učiona djelovati i kako?	Učitelj M. Crnka
24. - 26. kolovoza, 1880. godine	Osijek	Je li ustanova čl. 28. naredbe ob opetovnoj obuci itd...	Josip Kunst, ravn. učitelj u Dalju
		Kako ima pučki učitelj postupati s djecom, duševno slabije osposobljenom, a da ne zaostanu napredovati u naucih?	Jelisava Mihić, učiteljica iz Valpova
		Obćenito se prigovara pučkoj školi radi razkalašenosti mladeži po ulicah i manje čednom ponašanju u crkvi i kod kuće. Koji su tomu razlozi, te kako bi mogao pučki učitelj te razloge svojim autoritetom malo po malo zapriečiti i tomu zlu napokon suprotstati ?	Učitelj Kralj
		Kako treba da učitelj postupi u obće pri zadavanju pismenih vježba u slogu, da pučka škola u tom pogledu svoj cilj postigne?	Simo Križan, učitelj iz Šljivoševaca
14. - 16. rujna, 1880. godine	Đakovo	Je li ustanovom paragraf. 28. Naredbe ob opetovnoj obuci od 20. prosinca 1875. itd.	Učitelj Josip Raček
		Može li se natjecanje međusobno učenika pučkih škola upotrebiti kao valjano sredstvo zanimivog obučavanja s pedagojskoga gledišta, a da se pri tom ne probudi u učenicah nenasit i zloradost; ako se može, kako bi učitelj to natjecanje udesio, da bude na uhar kako obuci, tako i uzgoju?	Učitelj Emanuel Šmid
		Kako bi se cilj ili svrha školskih vrtova u našoj domovini što skorije postići mogla?	Učitelj Ferdo Ulses
		Protivnici realne obuke u pučkoj školi spočituju joj, da djeca uz sadašnju preobsežnu naukovnu osnovu ne nauče valjano čitati, pisati i računati; da li je taj prigovor temeljit, pa ako je, u čem bi se naukovna osnova imala promieniti?	Učitelj Stjepan Škrljac

Godina održavanja	Mjesto održavanja	Pitanja za raspravu upućena od Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu	Izvjestitelj
21. - 23. rujna, 1881. godine	Slatina	O važnosti slovnice uopće	Učitelji Tomo Lukačević i Tošo Novković
		O slovnici za 2. razred pučkih škola	svi sudionici
		O slovnici za 3. razred pučkih škola	svi sudionici
10. - 12. listopada, 1882. godine	Virovitica	Da li se je slovnica, dodana čitanci za IV. razred, pokazala praktičnom; ako ne, neka se naznači, što i kako bi se to imalo promieniti, i da li je učivo slovnicičko u ostalih čitankah shodno razdijeljeno ?	Učitelj Tošo Novković
		Kako bi se imalo u pučkoj školi predavati gospodarstvo, da se isto u narodu unapriedi, te ima li se za isto poseban sat odrediti ?	Mijo Mikić, učitelj iz Vočina
		Kojimi putevi i kojim načinom valja učitelju poći i postupati, da se u puč. školi postigne što bolji napredak u materinskom jeziku, a naročito, da se mladež . uputi u što veću okretnost i pravilnost sloga za potrebe svakdanjega života?	učitelji Crnko, Lukačević i Šestak
28. - 30. rujna, 1884. godine	Osijek	O ručnom radu i uvođenju istoga u pučke škole	Učitelji Sip i Šestanović
		O poznavanju temperamenata povjerene nam djece	Učitelj Pokorny
		Ima li se u obćih pučkih školah u svih razredih risati po stigmah?	Učitelj Kölreuter
		O prirodopisnoj i prirodoslovnoj obuci u pučkoj školi	učiteljica Pinterović

Druga analizirana skupština učitelja Virovitičke županije održana je od 3. do 5. kolovoza 1880. godine u Voćinu. Na ovoj su skupštini učitelji raspravljali o dva postavljena pitanja (Tablica 1.) od kojih izdvajamo „Naredbu ob opetovnoj obuci“. Izvjestitelj o ovom pitanju bio je učitelj Tošo Novković. Nakon izlaganja se povela rasprava u kojoj je sudjelovalo nekoliko učitelja, od kojih i učitelji Mijo Mikić i T. Lukačević. Zaključeno je da izvjestitelj Novaković ne uviđa različitosti naučnih osnova za gradsku, seosku i trgovišnu opetovnicu i smatra da seljaci ne smiju u ničem zaostati za građanima. Stoga je donesena samo jedna rezolucija: „1.) Interesu opetovne obuke bolje bi posluženo bilo, kad bi se izdala za pojedine predjele, razumjevajući podžupanije i okružja; stoga bi u tu svrhu valjalo . izabrati uži odbor, koji bi istu izradio i skupštini na pretres podnio i visokoj vladi na potvrdu predložio“ (Grusling, 1880: 393 - 396).

U Osijeku je od 24. do 26. kolovoza 1880. godine održana učiteljska skupština na kojoj su učitelji raspravljali o četiri pitanja (Tablica 1.). Kao najzanimljivije se izdvaja drugo pitanje: „Kako ima pučki učitelj postupati s djecom, duševno slabije osposobljenom, a da ne zaostanu napredovati u naucih?“. O ovom pitanju je izvještavala Jelisa Mihić, učiteljica iz Valpova, uz malu dopunu u raspravi Vjekoslava Frangera, učitelja iz Osijeka. Rezolucije koje su predložene za ovo pitanje su: „1.) Pošto su duševno dovoljno osposobljeni učenici temeljem uspješne školske obuke, neka kućni uzgoj, osobito u prvoj djetinjoj dobi, poglavito smiera na to da se djeci ne uzgaja i ne razvija samo tielo, već i duh, tj. um, srdce i volja. 2.) Buduć se duševne sposobnosti djetinje ne radjaju i ne razvijaju kod sve djece u istom stupnju i dobi, neka učitelj osobitom pomnjom nastoji u tom pogledu svoje učenike

upoznati, te prema tomu obuku i izpitivanje udesiti. 3.) Duševno slabiju djecu neka učitelj što bliže k sebi namjesti, na istu budnim okom pazi, te po mogućnosti sve odstrani, što bi ih na nepažljivost i raztresenost potaknuli moglo. 4.) Neka učitelj obučavajuć svagda rabi Obće priznana i izkušana didaktička načela u Obće, a napose ima duševno slabije nadarenim učenikom: a) svako učivo što više zorno protumačiti i predstaviti; b) sdušnom uztrpljivošću potrebne naputke davati, što živahnijim i zanimivijim obučavanjem i shodnim opetovanjem pamćenje olahkotiti, te ih na marljivost poticati; c) prema njihovim sposobnostim nagrade i kazne oprezno podijeljivati, a navlastito i manje savršene odgovore pohvalom odobravati. 5.) Neka učitelj pri izpitivanju zadataka po mogućnosti što više u obzir uzme učenike slabijih duševnih sposobnosti, nu ipak tako, da boljih ne zanemari i trajanje dnevne obuke znatno ne produlji. 6.) Učitelj neka smatra uspjeh takva trudna i izvanredna posla zvaničnim si ponosom, uvjeren, da tim najvećma svoju didaktičko-pedagogijsku vještinu zasvjedočava (Blagojević, 1881: 509).

Naredna identificirana skupština Virovitičke županije održala se u Đakovu od 14. do 16. rujna 1880. godine. Na dnevnom redu ove skupštine bila su četiri pitanja (Tablica 1.), a kao najzanimljivije, prema dostupnim izvješćima ističemo: „Može li se natjecanje međusobno učenika pučkih škola upotrebiti kao valjano sredstvo zanimivog obučavanja s pedagogijskoga gledišta, a da se pri tom ne probudi u učenicima nenavist i zloradost; ako se može, kako bi učitelj to natjecanje udesio, da bude na uhar kako obuci, tako i uzgoju?“ o kojem je izvijestio učitelj Emanuel Šmid. Ovo pitanje je donijelo nešto dužu raspravu u kojoj su protiv zaključaka učitelja Šmida najviše govorili učitelji Vrbanić i Štigelmajer, dok je umjereno o ovom pitanju govorio učitelj Kocić. Na kraju rasprave usvojene su dvije rezolucije: „1.) Medjusobno natjecanje učenika pučkih škola ne može se čisto s etičkoga i pedagogijskoga gledišta upotrebiti kao valjano sredstvo zanimljivu obučavanju, a to su: a) jer natjecanje poradja neizbježive i nužдне posljedice i to naročito nagrade, s kojima su u uzkom savezu i kazne, a koje su b) naredbom vis. kr. zem. vlade od 18. ožujka 1879., br. 817, radi slaba napredka u nauku zabranjene, napokon c) jer nagrade neizbježno probudjuju u učenicima nenavist i mržnju, a gubi se ljubav prema učitelju, jer mu učenici često spočituju nepravednost. 2.) Jedino kao neko valjano sredstvo natjecanju moglo bi se uzeti, da učitelj valjan i marljiv rād zadovoljstvom odobri i pohvali, što je hvale vrijedno, a odraslijim učenikom, osobito onakvim, koji pokazuju mara u čitanju i težnje za znanjem, neka se poklanjaju koncem školske godine poučne i zabavne knjige, kojim će načinom knjige bolje i u puk prodrieti. Nu nijedno ovo sredstvo ne smije se smatrati nagradom pred drugimi učenici (Stojaković, 1881: 259).

Sljedeća analizirana učiteljska skupština Virovitičke županije je održana u Slatini od 21. do 23. rujna 1881. godine, a tematski je bila orijentirana na pitanje uporabe slovnica u pučkim škola (Tablica 1). Učitelji Tomo Lukačević i Tošo Novković su pripremili predavanje na prvo pitanje „O važnosti slovnice uopće“. U svojoj raspravi navodi učitelj Novković „.....da je dobar učitelj djeci najbolja slovnica. Od njega se djeca nauče najlaglje i najbolje pravilnomu govoru. Nu kad već djeca moraju slovnice iz knjige učiti, to mora slovnica za

osnovne škole odlikovati se svojom jednostavnošću, lakoćom i jezgrovitošću, da će po njoj čim kraćim putem moći do žudjenoga cilja doći. Tako shodno nisu udešene slovnice, o kojih će razpravljati. Te slovnice, osobito ona za III. razred, mogu prije služiti učitelju za rukovodnik, nego li učeniku, da iz nje nauči jezična pravila..." (Mikić, 1882: 538).

Za skupštinu održanu u sjedištu županije, u Virovitici, dostupno je Izvješće koje govori o zaključcima susreta održanog od 10. do 12. listopada 1882. godine i na kojem se raspravljalo o tri pitanja (Tablica 1.). Kao zanimljivo pitanje izdvajamo: „Kako bi se imalo u pučkoj školi predavati gospodarstvo, da se isto u narodu unapriedi, te ima li se za isto poseban sat odrediti?“ o kojemu je prisutne izvijestio učitelj Mijo Mikić iz Vočina. O ovom pitanju usuglašene su sljedeće rezolucije: „1.) Predavanjem gospodarstva u pučkoj školi unapriediti će se isto u narodu: a) Ako se bude uzeo obzir na sve glavne dielove gospodarstva, te osobito na onu vrst, koja u dotičnom predielu najbolje uspieva. b) Ako učitelj uznastoji pravim uzgojem priučiti djecu na red, točnost, marljivost, uztrajnost i pametnu štednju. c) Ako bude u dobro uredjenom školskom vrtu, koji bi svaka škola morala imati, podučavao djecu praktično u svem, što su u školi o gospodarstvu teoretično čula. 2.) Ako se ženska školska mladež podučavala bude u razumnom vodjenju kućanstva. 3.) Ako se obrati osobita pozornost na ustanovu S. 45. škol. zakona, proti kojoj se nemalo svuda griješi. 4.) Da bi se to lagje postiglo, imao bi se za gospodarstvo odrediti poseban sat u kojem će učitelj savjesnije moći: a) sve, što je umnomu gospodarenju na putu, osobito nevaljale običaje, gospodarstvu štetne, odstranjivati; b) mladež, osobito opetovnjake, poticati i na kašnje revno čitanje gospodarstvenih knjiga i na vriedno nasljedovanje umnih gospodara, koji se možda nalaze u okolišu; c) učitelj neka nastoji, da u tom smislu sam prednjači dobrim primjerom; d) svaka bi škola morala imati gospodarski list, kojim bi mogao učitelj svojim obćinarom držati poučna predavanja iz gospodarstva" (Grusling, 1883: 192).

Druga skupština održana u Osijeku, a zadnja analizirana za Virovitičku županiju je održana od 28. do 30. rujna 1884. godine s četiri pitanja vidljiva u (Tablica 1). Najzanimljivije pitanje je ono „O ručnom radu i uvođenju istoga u pučke škole“. Za to pitanje određena su dva izvjestitelja Sip i Šestanović. Svi skupštinari su se gotovo jednoglasno izjasnili protiv ručnoga rada u pučkim školama. Ručni rad su zagovarala samo trojica od nazočnih učitelja Fichtner, Mesić i Dugački. Kao mogući prijedlog rezolucije donosi se komentar: „...Učitelj ima i s drugim građivom odviše posla; mnoge obćine ne smažu učila, a kamo li će alata; polazak je škole prekratak; učitelj ne može biti vješt svim strukama razna rada, a niti svemu sposoban; ne dotječe za ručni rad vremena; nemogućnost nadzirati prekobroju mladež: zato se ručni rad zabacuje a predlaže se uvođenje istoga u građanske škole... Izvjestitelji nisu poučili skupštinu, o čem sastoji taj ručni rad, ako se misli, da pletenje košara i rezbarstvo sačinjava ručni rad; to će sjegurno svaki biti proti tomu. Žao mi je samo, što izvjestitelji spominju samo g. Čurčića kao protivnika ručnoga radu, a zaslužnoga g. Cuvaja i revnoga promicatelja ruč. rada i njegovih razprava kao da ni nema. Ako ćemo tako onda nikad napried, već natraške..." (M....n., 1885: 515).

Analizom pronađenih i dostupnih izvješća je utvrđeno kako se u Virovitičkoj županiji na skupštinama održavalo i 27 praktičnih predavanja (Tablica 2). Sva praktična predavanja su održali učitelji koji pripadaju Virovitičkoj županiji. Sintezom dostupnih sadržaja Izvješća se zaključuje kako su učitelji zdušno radili na podizanju pedagoške i metodičke razine svojih kolega na način da jedni drugima prikazuju primjere dobre prakse i prenose svoja znanja i iskustva, kako teorijska tako i praktična, a sve u svrhu podizanja kvalitete nastave i što uspješnijeg rada s učenicima.

Tablica 2. Teme praktičnih predavanja na analiziranim skupštinama Virovitičke županije

Godina održavanja	Mjesto održavanja	Teme praktičnih predavanja	Izvjestitelj
26. - 28. rujna, 1877. godine	Đakovo	Pučka škola i pučka čitaonica	Uč. L. Vrbanić, iz Orahovice
		Geometrijska pravilna i nepravilna tijela	Ivan Jergović, rav. učitelj u Đakovu
		Pjevanje u pučkoj školi	Uč. Josip Kindlein, iz Feričanaca
		O svojstvu magneta	Uč. Srećko Vuljak
		Molitva uopće	Uč. Ivan Jergović
		Svaka strana govora može biti predmetom i pogovorom i kako jedna te ista riječ može služiti za imenovanje više osoba ili stvari	Uč. Ivan Jergović
		Uporaba nove početnice	Uč. Mato Ašperger
14. - 16. rujna, 1880. godine	Đakovo	U čem se sastoji priprava u čitanju i pisanju u 1. razredu i kako se ima to izvesti?	Uč. Josip Kindlein
		Prirodopis u 2. razredu na temelju načela zornosti	Uč. Ivan Stojaković
		Zrak tlači, štivo 162. iz čitanke za 3. razred	Uč. Zombori
		Oblik i gibanje zemlje	Uč. Luka Vrbanić
		O praktičnoj i teorijskoj nastavi tjelovježbe	Uč. Štiglmajer
3. - 5. kolovoza, 1880. godine	Voćin	Prirodoslovlje na temelju čitanke za 3. razred	Uč. Josipa Karas
		Tjelovježba	Uč. Josip Šestak
		O vodi i zraku	Uč. Josipa Karas
21. - 23. rujna, 1882. godine	Slatina	Zemljopis na temelju štiva iz čitanke za 2 raz.	Uč. J. Škvorac
		Oris zemljopisa kroz sva četiri razreda	Uč. T. Novković
		Dva dana po jedan sat praktičnih tjelovježbi u školskom dvorištu	Uč. J. Bosek
		Hrvati dolaze na jug i osnivaju si državu	Učiteljica Šušković
10. - 12. listopada, 1882. godine	Virovitica	Kojim putem i kojim načinom imade učitelj pripremiti djecu za zrijenje, govorenje i pisočitanje	Ilija Mikić učitelj iz Orešca
		O brojki 12	Uč. Ivan Kovač, iz Cabune

Godina održavanja	Mjesto održavanja	Teme praktičnih predavanja	Izvjestitelj
28. - 30. rujna, 1884. godine	Osijek	Kako se praktično rabi telurij i globus	Učiteljica Holler
		Računstvo množenja višestrukih brojeva i dijeljenje deset čestnika	Uč. Jovanović
		Ocijenjivali izložene školske radnje	Učitelji Kunst st., Ulses i Balokoyić
		O orguljaškim obvezama, dužnostima i pravima na temelju školskih zakona	Uč. Mesić
		O pčelarstvu kod pčelinjaka	Uč. B. Penjić
		Kako se praktično izvadjaju proste i redovne vježbe te sigre u pučkoj školi	Uč. Fichtner

Požeška županija

Uvidom u sadržaje uzorkovane pedagoške periodike časopisa Napredak identificirano je održavanje ukupno sedam učiteljskih skupština na povijesnom prostoru Požeške županije u drugoj polovici 19. stoljeća. Pronađene učiteljske skupštine su se održale u razdoblju od 1878. do 1885. godine (Tablica 3). Od navedenog broja skupština, četiri su se održale u Požegi (1878., 1880., 1882. i 1885.), jedna u Daruvaru (1881.) i jedna u Pakracu (1883.). Svim navedenim skupštinama je predsjedavao županijski školski nadzornik Đuro Balog. Hermeneutička analiza pronađenih izvještaja održanih skupština, pokazuje da su učitelji raspravljali o ukupno dvadeset tri pitanja. Obzirom na brojnost pitanja, u interpretaciji rezultata osvrnut ćemo se na ona najistaknutija u svakoj održanoj skupštini.

Tablica 3. Glavna pitanja za raspravu na učiteljskim skupštinama Požeške županije

Godina održavanja	Mjesto održavanja	Pitanja za Raspravu upućena od Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu	Izvjestitelj
27. – 29. kolovoza, 1878. godine	Požega	Ljubav domovine prekrasna je kriepost, može li škola tu kriepost u svojih gojencih probuditi i kako?	Učitelj Franjo Mesner
		Koje gospodarstvene grane zaslužuju osobitu pažnju u ovih krajevih, i kako bi pučka škola iste u narodu najuspješnije i najkorisnije unapređivati mogla?	Učitelj Stjepan Crnolatac
		Koji vanjski uplivi smetaju napredku učeće se mladeži i kako će im škola doskočiti?	Učitelj Franjo Bratuš
		Je li međusobno pouzdanje u učiteljstvu potrebno za napredak školstva u obće, vlada li ono među učiteljstvom ove podžupanije, ako ne, kako će se postići?	Uč. Šime Vudy
3. – 5. kolovoza, 1880. godine	Požega	Ob opetovnici	Uč. Fran Bratuša
		Da li su se računice, koje se rabe u pučkih školah, pokazale dosadanjem porabom shodne, ako ne, kako bi se imale promieniti?	Učitelj Vljako Kemenović
		Da li je naukovna osnova na gospodarstvo, kao na veoma važan predmet pučke škole dostatna, ter ne bi li se za taj predmet imali posebni sati opredieliti tako, da tim dosadanj broj učečnih sati ne naraste i da se ne posegne iznad granica prave zadaće pučke škole?	Učitelj Gabro Vojvodić
		Kako se imaju rabiti škol. tiskanice i ima li im prigovora?	Učitelj Ivan Šulc
9. – 11. kolovoza, 1881. godine	Daruvar	Da li su se slovnice uz nove čitanke za II. I III. Razred pučkih škola porabom pokazale shodnimi i praktičnimi; ako ne, neka se naznači, što i kako bi se u pojedinih od njih imalo promieniti?	Učitelj Alberto Grdašić
		Kako treba u pučkoj školi obučavati u geometrijskom oblikoslovju, da se u njem postigne zadaći pučke primjeren praktično koristan uspjeh, te da se predusretne prigovorom, koji se s više strana proti tomu predmetu dižu, kao predmetu pučke obuke?	Učitelj Ferdo Poljak
		Buduć da se pučka škola ima biti školom života: kako bi se ista sa stališem ratarskim i sa obrtničkim u što bolji sklad dovesti dala?	Učitelj Andrija Frank
		Je li današnja školska mladež onakova, kakovu ju za školu imati želimo, ako nije, koji su uzroci ranoj skvarenosti mladeži i kako će joj škola za dobe na put stati?	Učitelj Josip Kovačević
8. – 10. kolovoza, 1882. godine	Požega	Ob slovnici	Učitelj Gabro Vojvodić
		Kako će učitelj abstraktne pojmove tumačiti, da ih djeca lako shvate?	Učiteljica Marija Kovačeva
		Jesu li nagrade poticalo na marljivost; ako jesu, kako, kada i kakove bi se u pučkoj školi rabiti mogle?	Učitelj Franjo Lugiarić
		Kako nam je mladež od 6.-12. godine duševno odgajati?	Učitelj Ferdo Hren

Godina održavanja	Mjesto održavanja	Pitanja za Raspravu upućena od Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu	Izvjestitelj
7. – 9. kolovoza, 1883. godine	Pakrac	Da li se je čitanka za II. Razred dosdanjom porabom u pučkih školah pokazala shodnom i praktičnom, i u koliko ne, neka se naznači, što i kako bi se imalo u njoj promieniti.	Učitelj Ivan Stojaković
		Pučkoj školi prigovara se, da sadašnja učevna osnova odviše opterećuje mladež i da joj ostavlja premalo prosta vremena. Jesu li ti prigovori temeljiti, i ako jesu, da li bi se, i kako bi se učevna osnova za pučke škole mogla stegnuti, a da se ipak postigne zadaća pučkoj školi zakonom opredjeljena?	Učitelj Velimir Akurtije
		Kojimi se sredstvi može u školi pri obuci držati disciplina, i kako će učitelj ta sredstva rabiti, a da ne povriedi priznana pedagogijska načela?	Učitelj Orlić
27. – 29. listopada, 1885. godine	Požega	Ručni rad u niži pučkim školama	Uč. Josip Marić
		Što je učitelju malenih činiti, da bude svojim učenikom i strogi otac i ljubeća majka i veseo drug?	Učitelj Ivo Stojaković
		Od koje je važnosti zagonetka u pučkoj školi i kako valja s njom postupati?	Učitelj Otokar Zobundjija
		Kako će učitelj pučke škole po današnjih pedagogijskih načelih udesiti, da mu bude uzgoj i obuka zahtjevom jednako odgovarala?	Učitelj Šime Vudy

Na prvoj analiziranoj učiteljskoj skupštini ove županije koja je održana 1878. godine u Požegi, raspravljalo se o ukupno 4 pitanja (Tablica 3). Pitanje koje je izazvalo najviše interesa i rasprave među skupštinarima je bilo „Koji vanjski uplivi smetaju napredku učeće se mladeži i kako će im škola doskočiti?“, mišljenje o ovom pitanju pripremio je učitelj Fran Bratuš iz Pleternice. Nakon živopisne rasprave, skupštinarci su donijeli sljedeće rezolucije: „1.) Vanjski uplivi, koji javnoj obuci smetaju jesu i to: udaljenost mjesta, siromaštvo, loša obsrkba učevnih sredstva, nemarnost roditelja i školskih odbora, a naročito pako občinskih poglavarstva, koja slabo haju za napredak škole. 2.) Djeca, udaljena od sjedišta škole, neka se u istu popisuju nakon navršene 8. godine, s toga, što zima, slabo odielo i siromaštvo prieči i škodi zdravlju mladoj dobi. 3.) djeca, pargrafom 46tim školsk. Zakona obvezana školu polaziti ista odmah početkom školske godine ili najkašnje nakon mjesec dana nastupe, a poslie da se u školu ne primaju. 4.) Neka se zaključkom školske godine svečanim načinom drže javni izpiti, kojim bi imali prisustvovati svi faktori škole, roditelji školu polazeće djece i ostali odlični obćinari. 5.) Nužno je što skorije uredjenje obćin. školskih blagajna, što ih odredjuje članak 30. škol. zakona od 14. listopada 1874“ (Vudy, 1878: 307).

U Požegi se u vremenu od 3. do 5. kolovoza 1880. godine održala i druga skupština pakračke i požeške podžupanije. Ukupno se raspravljalo o četiri pitanja (Tablica 3). Učitelj Gabro Vojvodić pripremio je izvještaj o trećem pitanju: „Da li je naukovna osnova na gospodarstvo, kao na veoma važan predmet pučke škole dostatna, ter ne bi li se za taj predmet imali posebni sati opredieliti tako, da tim dosadanji broj učevnih sati ne naraste i da se ne posegne iznad granica prave zadaće pučke škole?“. Nakon kraće rasprave je utvrđeno da obrazovna osnova (nastavni plan i program) obzirom na tadašnje gospodarstvo nije

dostatna i da se za navedeni predmet moraju osigurati posebni sati, ali da se dosadašnji broj nastavnih sati ne povećava i time optereti učenike i ostale predmete. Usvojene su sljedeće rezolucije: „ 1.) *Za pučke škole ima se odkinuti po jedna ura na tjedan iz hrvatskoga jezika, prirodosnanstva, krasopisa, risanja i geometrijskog oblikoslovja.* 2.) *U školskom vrtu ima učitelj svakdanju škol. mladež i opetovničare obojega spola u svih granah gospodarstva u za to opredieljene sate obučavati.* 3.) *Kod uredjenja škol. vrta neka se učitelj po mogućnosti drži naputka za uredjenje škol. vrtova, nakladom vi. kr. zem. vlade g. 1879. izdana.* 4.) *za što veću volju, marljivost i ljubav za gospodarstvo u mladeži uzbuditi, nastojati je učitelju, bolje i marljivije učenike vlastitim proizvodima nagraditi i te iste proizvode po mogućnosti nadzirati“* (Bratuša, 1881: 359).

U Daruvaru je održana treća učiteljska skupština Požeške županije od 9. do 11. kolovoza 1881. godine. U tri dana održavanja skupštine se raspravljalo o četiri pitanja (Tablica 3.), a izdvaja se pitanje: „*Buduć da se pučka škola ima biti školom života: kako bi se ista sa stališem ratarskim i sa obrtničkim u što bolji sklad dovesti dala?*“. Prisutne skupštinare o ovom je pitanju izvijestio učitelj Andrija Frank iz Badljevine. Nakon izlaganja su predložene rezolucije s kojima se jedan dio učitelja složio, dok drugi nisu. Zbog toga se razvila specijalna debata⁷ u koje je učitelj Frank odustao od svojih prijedloga zaključnih misli. Treći dan skupštine, učitelj Bratuš je iznio na navedeno pitanje nove rezolucije koje su jednoglasno usvojene, a one glase: „ 1.) *Da pučka škola pobuđuje u djeci volju i ljubav na radinost, red i čistoću, te upoznavajuć ju koristmi, koje odtud izviru, upozoruje na pogubne posljedice nerada, nereda i nečistoće.* 2.) *da se pri svakoj pučkoj školi ustroji svrsi, mjestu i okolnostim odgovarajući školski vrt, ter da se u njem smjesti pčelinjak.* 3.) *da se sadanju čitanku IV. Razreda uvrste nuz gospodarstvena još nekoja obrtnička štiva.* 4.) *da se po mogućnosti i okolnosti nastoji oko usavršenja mladeži u samoradinosti ručnih radnja.* 5.) *Da se za obuku u ručnoj radnji sastavi rukovodnik sa metodičnim naputci“* (Bratuša, 1882: 272-273).

Četvrta identificirana skupština održala se u Požegi od 8. do 10. kolovoza 1882. godine. Na skupštini se u tri dana raspravljao o četiri pitanja (Tablica 3.). Učitelj Franjo Lugarić je pripremio izvješće na treće pitanje: „*Jesu li nagrade poticalo na marljivost; ako jesu, kako, kada i kakove bi se u pučkoj školi rabiti mogle?*“. Skupštinari su se jednoglasno složili da su nagrade i te kako poticajne za marljivost učenika jer su one sredstvo kojima se učenika podupire u nastojanju da bude dobar i poslušan. A rezolucije predviđaju da: „ 1.) *Nagrade treba dieliti: a) pogledom na sposobnosti učenika, te pogledom na njihovu dob, spol, njihovo čuvstvovanje i dosadašnji napredak. b) Nagrade se iamdu dieliti tako, da se njimi ne plati tobože dobar čin učenika, nego da mu se nagradom volja k dobru uzdrži, ojači i sveudilj pobuđuje. c) Dieleč nagrade treba nagradjeniku iztaknuti ma i najmanji njegov nedostatak, da se predusretne oholosti, a volja tim na bolji napredak obodri. d) Nagrade treba dieliti tako,*

⁷ Prema uvidu u pronađena Izvješća svih održanih učiteljskih skupština, zaključuje se kako je „specijalna debata“ bila korištena u slučajevima kada se učitelji skupštinarima nisu slagali sa izlaganjem izvjestitelja o pitanju dnevnog reda, ili se nisu mogli dogovoriti o predloženim rezolucijama. U tim slučajevima bi predsjednik skupštine, a to je uvijek bio školski županijski nadzornik, među nazočnim učiteljima izabrao odbor koji bi razmotrio izlaganje, predložene rezolucije na postavljeno pitanje i ponovno skupštini predložio nove rezolucije koje bi išle na glasanje ili odobravanje.

da nagrađenik neće moći smatrati svoju nagradu zaslugom, nego odlikovanjem. e) Nagrade treba dieliti nepristrano. II.) Nagrade se imaju dieliti: a) U sgodan čas, a to je uvijek onda, kada diete i sbilja nagradu zaslužilo, a naročito na koncu mjeseca. b) Nagrade treba svakako da se riedko rabe. III.) U pučkoj školi mogu se najuspješnije rabiti nagrade: Izrična pohvala, izražaj zadovoljstva, premještanje na odličnije mjesto, sličica, knjižica itd.“ (Bratuša, 1883: 317-318).

U Pakracu je od 7. do 09. kolovoza 1883. godine održana skupština Požeške županije. Najistaknutijim problemom navedene skupštine pokazalo se treće pitanje (Tablica 3.) u kojem se raspravljao „Kojimi se sredstvi može u školi pri obuci držati disciplina, i kako će učitelj ta sredstva rabiti, a da ne povriedi priznana pedagogijska načela?“. Izvjestitelj o ovom pitanju je bio učitelj Orlić. Određeni skupštinari su prigovorili da je izvješće bilo kratko i oni smatraju da izvjestitelj nije dovoljno obrazložio opomene, ukore i kazne pa se razvila specijalna debata nakon koje su jednoglasno usvojene sljedeće rezolucije: „I.) Učitelj neka bude živ primjer djeci u svem i da obzirno njihove pogreške izpravlja. 2.) Učitelj u svojoj obuki treba da bude zanimiv i tim da preprieči svaku nepazljivost djece. 3.) Svaka rieč učiteljeva mora biti djaku zakon, a učitelj neka si bude uvijek dosljedan, te što reče, da ne poreče. 4.) Učitelj pri dieljenju nagrada i kazna treba biti veoma obziran“ (Bratuša, 1884: 183).

Posljednje dostupno Izvješće s učiteljskih skupština Požeške županije je sa skupštine koja je održana od 27. do 29. listopada 1885. godine u Požegi. Predsjednik Đuro Balog je na dnevni red skupštine stavio četiri pitanja (Tablica 3) od kojih izdvajamo pitanje koje je pripremio učitelj Šime Vudy: „Kako će učitelj pučke škole po današnjih pedagogijskih načelih udesiti, da mu bude uzgoj i obuka zahtjevom jednako odgovarala?“. O ovom pitanju se razvila žustra rasprava u kojoj su mnogi učitelji prigovorili izvjestitelju manjak informacija i općenito previše predloženih rezolucija koje nisu dobro potkrijepljene. Predložene rezolucije su razmotrene na specijalnoj debati koje su uz manje izmjene jednoglasno prihvaćene, a one glase: „I.) Neka si nastoji ponajprije pribaviti ljubav i povjerenje svojih učenika. II.) Obuku neka nastoji da djeci što više olahkoti. III.) Predavanje neka mu bude zanimivo i ugodno, ter s primjeri iz života začinjeno. IV.) Obuka mu budi koliko moguće zorna. V.) Predavanjem neka nastoji da koristi većini, neizgubiv s vida pri tom ni pojedinosti. VI.) Ono, što je već jednom djeci predavano, da se marljivo opetuje“ (Bratuša, 1886: 157-158).

Sintezom sadržaja pronađenih i dostupnih izvješća Požeške županije spoznajemo da se na analiziranim učiteljskim skupštinama održalo ukupno deset praktičnih predavanja čije su teme vidljive u Tablici 4.

Tablica 4. Teme praktičnih predavanja na analiziranim skupštinama Požeške županije

Godina Održavanja	Mjesto održavanja	Teme praktičnih predavanja	Izvjestitelj
27. – 29. kolovoza, 1878. godine	Požega	O magnetizmu i munjama	Učitelj Ivan Tkalčić
		O poviesti vinogradarstva	Učitelj Šime Vudy
3. – 5. kolovoza, 1880. godine	Požega	O tlaku zraka	Učitelj Ferdo Hren
		O zemaljskoj toplini	Učitelj Franjo Bratuš
9. – 11. kolovoza, 1881. godine	Daruvar	Krasna pobjeda – predavanje štiva iz čitanke za IV. Razred	Učitelj Franjo Bratuš
8. – 10. kolovoza, 1882. godine	Požega	Ob ustavu	Učitelj Dragutin Petak
		O munji	Učiteljica Marija Kislichova
7. – 9. kolovoza, 1883. godine	Pakrac	O gospodarstvu	Učitelj Gabro Vojvodić
		O broju 4 računstva za I. razred	Učitelj Franjo Messner
		Tjelovježba	Učitelj Spiro Kušević

Srijemska županija

Hermeneutičkom analizom sadržaja pedagoškog časopisa Napredak na prostoru Srijemske županije identificirano je održavanje dviju učiteljskih županijskih skupština. Prva je održana u razdoblju od 21. do 2. kolovoza 1877. godine, a druga od 10. do 12. kolovoza 1880. godine. Obje skupštine su održane u sjedištu županije u gradu Vukovaru, a njima je predsjedavao županijski školski nadzornik Dimitrije Vurdelja. Na prvoj analiziranoj skupštini raspravljalo se o dva pitanja, dok se na drugoj skupštini raspravljalo o tri pitanja (Tablica 5).

Tablica 5. Glavna pitanja za raspravu na učiteljskim skupštinama Srijemske županije

Godina održavanja	Mjesto održavanja	Pitanja za raspravu upućena od Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu	Izvjestitelj
21. – 23. rujna, 1877. godine	Vukovar	Ima li se tjelesna kazna rabiti disciplinarnim sredstvom u pučkim učionah ove zemlje?	Mijat Jakovina, učitelj sotinski
		Što su uzroci, da djeca nemarno pohađaju školu i kojim se načinom može postići marljiv polazak škole?	Franjo Hrzić, učitelj iz Vukovara
10. - 12. kolovoza, 1880. godine	Vukovar	O naukovnih osnovah za opetovne škole	Ilija Mitrović
		O risanju u pučkoj školi na temelju naukovne osnove	učitelj Franjo Gospočić iz Gibarca
		Kako i u koliko bi se kućanstvo u ženskih školah svrsi shodno na probitak ženske školske mladeži rukovoditi imalo	učiteljica Kristina Jech iz Vukovara

Na prvoj analiziranoj skupštini ove Županije održanoj 1877. godine, prvo pitanje o kojem se raspravljalo bilo je: „Ima li se tjelesna kazna rabiti disciplinarnim sredstvom u pučkim učionah ove zemlje?“, a njegov izvjestitelj je bio Mijat Jakovina, učitelj iz Sotina. Nakon izlaganja i rasprave skupštinara predloženo je sedam rezolucija koje su jednoglasno prihvaćene: „1.) Učiteljska skupština podžupanije vukovarske izjavljuje, da se tjelesna kazna ima rabiti disciplinarnim sredstvom u pučkim učionah ove zemlje. 2.) Tjelesna kazna ima se rabiti samo zbog težih prekršaja i to onda, kada su sva blaža sredstva izcrpljena. 3.) Tjelesna kazna na učionah sa više učitelja izvršuje se u prisutnosti razrednog i ravnajućeg učitelja i mj. šk. nadzornika, a na učionah s jednim učiteljem u prisutnosti učitelja i mj. šk. nadzornik ili njegova zamjenika. 4.) Tjelesna kazna ima se obaviti načinom dostojnim, i to prvi put na samu, a drugi put pred učenici istoga razreda. 5.) Za tjelesnu kaznu kod škol. djece ima se rabiti samo šiba. 6.) Tjelesnu kaznu obavlja učenik ili učenica dotičnoga razreda. i 7.) Tjelesna kazna ne smije nikako biti zdravlju djeteta štetna.“ (Raček, 1877: 74). Drugo pitanje prve skupštine o kojem se raspravljalo bilo je: „Što su uzroci, da djeca nemarno pohađaju školu i kojim se načinom može postići marljiv polazak škole?“, a njegov izvjestitelj je bio Franjo Hrčić, učitelj iz Vukovara. Na ovom je pitanju značajna rezolucija bila ona koja tvrdi kako: „1.) Narod slabo poznaje korist škole.“ Ova bi se mana mogla spriječiti na način da „Učitelji i ostali faktori ... zajednički nastoje, da narod školu oblubi, da učitelj savjetno vrši svoje učiteljske dužnosti, te da svojom marljivošću, uzornim i razboritim ponašanjem služi občini na uzor i s narodom živi u slozi, ljubavi i prijateljstvu. Svaka občina bi morala imati svoje pastire, da ne bi djeca prinuđena bila zbog čuvanja marve izostajati od škole“ (Raček, 1877: 74).

Analiza rada druge skupštine Srijemske županije održane u kolovozu 1880. godine ponudila je zanimljivu raspravu na pitanje „O naukovnih osnovah za opetovne škole“, o kojem je izlaganje pripremio učitelj Ilija Mitrović, koji je naglasio da opetovnice ne pohađaju samo učenici koji su završili 4. razred pučke škole, nego vrlo često i djeca koja su pohađala samo 1., 2. ili 3. razred pučkih škola, a ponekad i oni mladići koji uopće ne znaju ni čitati ni pisati. Raspravom su se dopunile njegove predložene rezolucije kojih je bilo tri, a najvažnija je zapravo druga donesena rezolucija: „U interesu te važne obuke drži učiteljstvo ove podžupanije za svrsishodno, da ustanova čl. 28. naredbe od 20. prosinca 1875. i nadalje u krieptosti ostane. 3. Učitelji, mjestna škol. oblast i kr. žup. škol. nadzorništvo mogu mjestne okolnosti najbolje proučiti, te prema tomu i naukovnu osnovu sastaviti odnosno potvrditi, to bi tim načinom bilo moguće obzir uzeti i na sva odijeljenja, što ih opetovnica kad-kad ima. Neka bi vis. kr. zem. vlada valjane čitanke čim prije kako za gradske, tako za seoske opetovnice izdati izvolila“ (Jakovina, 1881: 286). Drugo pitanje na drugoj analiziranoj skupštini doticalo se kućnog odgoja u ženskim školama i potragom za odgovorom imali svrhe i „Kako i u koliko bi se kućanstvo u ženskih školah svrsi shodno na probitak ženske školske mladeži rukovoditi imalo“. Ovo pitanje je pripremila učiteljica Kristina Jech iz Vukovara koja je u svojoj raspravi istaknula kako je žena temelj sretnoj obitelji i duša doma ističući njezine poželjne kvalitete kao što su: čistoća i red, točnosti i marljivost te štednja i nabožnost (Jakovina, 1881: 289).

Sintezom pronađenih izvješća za Srijemsku županiju vidljivo je da se tijekom skupštine održalo ukupno 11 praktičnih predavanja (Tablica 6) koja su držana između rasprava o pitanjima ili na kraju dana.

Tablica 6. Teme praktičnih predavanja na analiziranim skupštinama Srijemske županije

Godina održavanja	Mjesto održavanja	Teme praktičnih predavanja	Izvjestitelj
21. - 23. rujna, 1877. godine	Vukovar	Pisočitanje u prvom razredu	Lujza Popović
		O numeraciji brojeva u 3. razredu i pojmu desetica	Učitelj Malošević i Učiteljica Vujnović
		Fizika u 3. i 4. razredu i upotrebi fizikalnih učila	Učitelj Pavković
		O zemaljskoj kugli	Učitelj Mijo Vujnović
		Prostoručno risanje županije srijemske	Učitelj Malošević
10. - 12. kolovoza, 1880. godine	Vukovar	Izvore topline iz čitanke za 3. razred	Franjo Kocbek
		O geometrijskom oblikoslovju kutova u četvrtom razredu	Petar Kočiš, učitelj iz Šida
		O plohama i mjerenju ploha	Uč. Žert iz Tordinaca
		Praktičan postupak u nastavi pravopisa	Uč. Franjo Hrzić
		O gljivama na temelju čitanke za 3. razred	Sofija Gajić, učiteljica iz Šida
		O računskoj obuci u pučkim školama, njezinoj koristi, potrebi, sredstvima obuke, te zornoj i praktičnoj obuci posebice na našim selima	Mijat Jakovina učitelj iz Lovasa

Na prvoj pronađenoj skupštini Srijemske županije iz 1877. godine, usvojeni su i prijedlozi socijalne i materijalne naravi učiteljskog staleža: „a) Neka se poslije smrti učiteljeve izda njegovoj supruzi novčana pripomoć od tri mjesečne plaće. b) Da se umoli sl. kr. podžupanija, neka bi izdala shodne naloge obč. odborom, da se učiteljem u ime pisaćih potreba opredieli primjeran paušal, da se občine pozovu, da za učiteljsku i djačku knjižnicu nabave potrebne knjige. c) Da se vis. zem. vlada umoli, da učiteljem dade priliku, kako bi se u gimnastici usavršiti mogli, te da im se tom prilikom dade novčana pripomoć. d) Neka se umoli sl. kr. podžupanija, da bi izvoljela izdati na obč. poglavarstva, da se uzpostave šk. vrtovi, gdje ih neima, a gdje takovi obstoje, da se dobrom ogradom provide (Raček, 1877: 74).

4. Zaključak

Druga polovica 19. stoljeća donosi na području školstva značajne promjene kako na povijesnom prostoru tadašnje Hrvatske, tako i na promatranom prostoru Slavonije. Autonomnost u školstvu dovodi do sve veće organiziranosti i angažiranosti učiteljskog staleža koja se početno iskazuje organiziranjem i održavanjem županijskih učiteljskih skupština. Ove skupštine imaju za primarni cilj osnaživanje učiteljskog poziva, međusobno umrežavanje učitelja, dijeljenje teorijskih i praktičnih znanja te osnaživanje svijesti o važnosti podizanja obrazovanosti hrvatskog puka. Analizirana izvješća održanih skupština na prostoru tadašnje Slavonije uokvirene unutar županija Virovitičke, Požeške i Srijemske svjedoče kako su se one održavale u mjestima: Đakovo, Osijek, Virovitica, Slatina, Voćin, Požega, Pakrac, Daruvar i Vukovar.

Radom svih održanih skupština pronađenih u analiziranoj pedagoškoj periodici predsjedavali su u to vrijeme izabrani županijski školski nadzornici. Aktivni sudionici kako u pripremi pojedinih tema i rezolucija, debatama i zaključnim mislima bili su svi učitelji s promatranog povijesnog prostora. Već unaprijed utvrđenim obrascem održavanja skupština prvoga se dana biraju potpredsjednici i zapisničari, a u pojedinima i redatelji. Uglavnom je jedan učitelj imao zadaću pripremiti izlaganje na već unaprijed zadano pitanje, a po završetku izlaganja su svi sudionici mogli sudjelovati u raspravi i donošenju zaključaka. Sintezom analiziranih sadržaja se pokazalo da se na skupštinama raspravljalo o raznim temama koje su proizlazile iz područja didaktike, metodike i općenitih tema pedagogije kao i zakonskim propisima vezanima uz školstvo.

Sastavni dio većine održanih skupština bila su ogledna praktična predavanja koja su održavali ugledni učitelji. Ovim su načinom učitelji prenosili jedni drugima ideje o uspješnim metodičkim oblicima i radu u nastavi i međusobno se praktično osposobljavali. Sinteza sadržaja pokazuje da su se praktična predavanja uglavnom uokvirivala u područje tjelesne i zdravstvene kulture, matematike, fizike, poljoprivrede, gospodarstva te početnog pisanja i čitanja.

Znanstveni doprinos ovoga istraživanja vidljiv je u dubinskoj i sadržajnoj analizi originalnih Izvješća održanih učiteljskih skupština tadašnje Slavonije. S povijesnog diskursa navedeno istraživanje pokazuje da su učitelji s prostora Slavonije u drugoj polovici 19. stoljeća bili vrlo organizirani i angažirani u svom stručnom i profesionalnom radu i djelovanju. Županijske učiteljske skupštine su bile prostor u kojemu su oni mogli individualno i zajednički djelovati, promišljati, debatirati i zaključivati o važnim pitanjima iz područja školstva i pedagogije. Brojnost pronađenih pitanja pokazuje da su učitelji Slavonije i slavonskog kraja svestrano radili na odgojnom i obrazovnom polju te svojim trudom i zalaganjem radili na podizanju općenite obrazovanosti slavonskoga puka.

Zahvala

Hvala svim učiteljima koji su svojim radom, trudom i odricanjem u drugoj polovici 19. stoljeća nastojali da slavonski narod bude obrazovan i pismen. Njihov trud ne smije biti zaboravljen i stoga ovaj rad služi kao podsjetnik na njihovu ostavštinu.

Na tragu navedenog i učeći iz povijesti iskrenu zahvalnost odajemo i mi autori našim učiteljima i svima koji su svojim djelovanjem oblikovali naše pedagoške ideje, misli i stavove.

Literatura

Cuvaj, A. (1911). *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas* - Svezak VII. Zagreb: Kraljevske zemaljske tiskare.

Dubravica, B. (2001). Političko-teritorijalna podjela i opseg civilne Hrvatske u godinama sjedinjenja s vojnomo Hrvatskom 1871.-1886. *Politička misao: časopis za politologiju* 38 (3), 159-172.

Franković, D. (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Horbec, I., Matasović, M. i Švoger, V. (2017). *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj* (Knjiga I. - Zakonodavni okvir). Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Klobučar, J. (1877). Podžupanijske učiteljske skupštine. *Napredak*, 18 (28), 433-436.

Kobali, M. (1876). Vriednost učiteljskih sastanaka. *Napredak*, 17 (17), 259-262.

Lenard, I., Lukaš, M. (2022). Učiteljske skupštine Križevačke županije u drugoj polovini 19. stoljeća. *Cris*, XXIV (1), 116-134. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/308806>

Lukaš, M. (2020). Povijesni diskurs stručnog usavršavanje i trajne izobrazbe nastavnika. *Metodički ogledi*, 27 (1), 81-101.

M. V. (1888). Razvitak hrvatskih učiteljskih skupština. *Napredak*, 29 (17), 258-260.

Munjiza, E. (2009). *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera Osijek, Filozofski fakultet Osijek, Hrvatski pedagoško-književni zbor Ogranak Slavonski Brod.

Munjiza, E., Peko, A. (2005). Uloga kotarskih učiteljskih društava u permanentnom stručnom usavršavanju učitelja. U: Nevenka Tatković (Ur.). *Četvrti dani Mate Demarina – Interaktivna komunikacija u nastavi i odgojnim aktivnostima*. Pula: Visoka učiteljska škola u Puli, Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, 365- 378.

Pavličević, D. (1996). Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u prijelaznom razdoblju od 1848. do 1881. U: Franko Mirošević (Ur.), *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 71-97.

Vrbanić, L. (1881). Učiteljska društva i podžupanijske učiteljske skupštine. *Napredak*, 22 (8), 136-140.

Vrbošić, J. (1992). Povijesni pregled razvitka županijske uprave i samouprave u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 1(1), 55-68.

XXX. *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Proglašen u komadu XX. "Sbornika zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju" pod br. 49., izdanu i razposlanu dne 4. studenoga 1874. Službeno izdanje. U Zagrebu: Narodna tiskara dra. Ljudevita Gaja.

Izvješća

Blagojević, J. (1881). Učiteljska skupština kr. podžupanije osječke te slob. i kr. Grada Osijeka. *Napredak*, 22 (30), 507-511.

Bratuša, F. (1881). Učiteljska skupština podžupanije požeške i pakračke. *Napredak*, 22 (21), 358-360.

Bratuša, F. (1882). Učiteljska skupština podžupanije požeške i pakračke. *Napredak*, 23 (17), 271-275.

Bratuša, F. (1883). Učiteljska skupština podžupanije požeške i pakračke. *Napredak*, 24 (20), 316-318.

Bratuša, F. (1883). Učiteljska skupština podžupanije požeške i pakračke. *Napredak*, 24 (21), 332-333.

Bratuša, F. (1884). Učiteljska skupština podžupanije požeške i pakračke. *Napredak*, 25 (11), 170-172.

Bratuša, F. (1884). Učiteljska skupština podžupanije požeške i pakračke. *Napredak*, 25 (12), 183-184.

Bratuša, F. (1886). Učiteljska skupština podžupanije požeške i pakračke ter grada Požege. *Napredak*, 27 (8), 125-127.

Bratuša, F. (1886). Učiteljska skupština podžupanije požeške i pakračke ter grada Požege. *Napredak*, 27 (9), 143-144.

Bratuša, F. (1886). Učiteljska skupština podžupanije požeške i pakračke ter grada Požege. *Napredak*, 27 (10), 157-159.

- Grusling, A. (1880). Podžupanijska učit. skupština, držana 3. 4. i 5. kolovoza t. g. u trgovišću Voćinu. *Napredak*, 21 (25), 390-396.
- Grusling, A. (1883). Učiteljska skupština kr. podžupanije virovitičke. *Napredak – časopis za učitelje, uzgojitelje i sve prijatelje mladeži*, 24 (10), 157-160.
- Grusling, A. (1883). Učiteljska skupština kr. podžupanije virovitičke. *Napredak*, 24 (12), 190-192.
- Jakovina, M. (1881). Učiteljska skupština podžupanije vukovarske. *Napredak*, 22 (17), 286-289.
- Kindlein, J. i Ulses, F. (1878). Učiteljska skupština podžupanije djakovačke. *Napredak*, 19 (9), 144-147.
- M...n., (1885). Učiteljska skupština podžupanije osječke i grada Osieka. *Napredak*, 26 (32), 514-517.
- Mikić, I. (1882). Učiteljska skupština podžupanije virovitičke. *Napredak*, 23 (33), 537-541.
- Mikić, I. (1882). Učiteljska skupština podžupanije virovitičke. *Napredak*, 23 (34), 563-567.
- Raček, J. (1877). Podžupanijske učiteljske skupštine – skupština vukovarska. *Napredak*, 18 (5), 73-75.
- Stojaković, I. (1881). Učiteljska skupština podžupanije djakovačke. *Napredak*, 22 (13), 226-229.
- Stojaković, I. (1881). Učiteljska skupština podžupanije djakovačke. *Napredak*, 22 (15), 258-260.
- Stojaković, I. (1881). Učiteljska skupština podžupanije djakovačke. *Napredak*, 22 (16), 269-270.
- Šestak, J. (1876). Učiteljska skupština županije virovitičke. *Napredak*, 17 (30), 465-469.
- Šestak, J. (1876). Učiteljska skupština podžupanije virovitičke. *Napredak*, 17 (31), 485-488.
- Vudy, Š. (1878). Skupština podžupanije požeške i pakračke. *Napredak*, 19 (19), 304-310.

INITIAL CLASS AND PROFESSIONAL TEACHERS' ASSOCIATION IN SLAVONIA IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Ivan LENARD

Elementary school Ladimirevci, Đuke Maričića – Munje 21, Ladimirevci, Croatia
ivan.lenard@skole.hr

Mirko LUKAŠ

Faculty of Croatian Studies, University of Zagreb, Borongajska cesta 83d,
Zagreb, Croatia
mlukas@fhs.hr

Abstract

Significant educational changes occurred in Slavonia in the second half of the 19th century. Legally, teachers were required to meet at the county level at least once a year chaired by the county school superintendent. In addition to the legal requirements and based on individual initiatives, Croatian teachers started organising class and professional associations at the state, regional and local levels.

The organisation of assemblies and teachers' associations have resulted in an evident improvement in professional training. Class positions, teachers' reputations and the possibilities of improving the teaching profession have been actively discussed. Various topics in the field of pedagogy and teaching methods, enhancing teachers' reputation as well as increasing teachers' and the entire populations' educational level were debated about.

This paper analyses the activities of folk teachers during the aforementioned period in Virovitica, Požega and Srijem County. During the second half of the 19th century, the counties were territorially organized and divided into sub-counties, districts and sub-districts. By applying the hermeneutic approach, the paper examines class and professional associations and the activities of folk teachers in the mentioned Slavonian areas. Analysing the content of the available pedagogical literature, pedagogical practice, organisational skills and class associations are elaborated on and interpreted. For the purpose of this paper, the pedagogical periodicals and available reports published in the journal Napredak in the period from 1875 to 1895 were used. Upon periodicals' analysis, we found seven reports for the assemblies of Virovitica County held in Đakovo, Virovitica, Slatina and Voćin, six reports for the assemblies of Požega County held in Požega, Pakrac and Daruvar and two assemblies of Srijem County held in Vukovar.

The obtained indicators shed some light on the initial class and professional teachers' associations in Slavonia as well as their social and material status in the observed historical period. They provide the basis for shaping modern education, teachers' rights, pedagogical practice and educational policies. The analysed topics and debates of teachers' assemblies point to intensive work of Slavonian folk teachers on the development of folk schools, better educational system, personal and professional development thus raising the pedagogical culture of the entire Slavonian area.

Keywords: sample lectures, teachers' organisational skills, Slavonia, assemblies, teachers' class

Key message of the paper: The paper elaborates on the initial class associations of folk teachers from Slavonia in the second half of the 19th century.